

Sonia Wild Bičanić, *British Travellers In Dalmatia 1757-1935 Plus a little bit more about Dalmatia today*, Zaprešić: Fraktura, 2006., 171 str.

Knjiga opisuje povijesne putopise više engleskih posjetitelja Dalmaciji od 18. do 20. stoljeća, zatim daje i autoričina osobna zapažanja o povijesti Dalmacije, uspoređujući je s poviješću Velike Britanije. Predstavlja se i autobiografski roman poznate britanske autorice posvećen našem priobalju. Jedno poglavlje posvećeno je otoku Visu i njegovim vezama s Britanijom. Sve rasprave o tekstovima navedenih autora prožete su komentarima proizašlim iz osobnog iskustva autorice, Engleskinje koja živi u Hrvatskoj, a posjećuje Dalmaciju sve od 1946. godine. Sonia Wild Bičanić rođena je u Velikoj Britaniji, Surrey, 1920. Nakon završetka školovanja dobiva jednogodišnju stipendiju za boravak na koledžu u SAD-u. Vraća se u Britaniju 1939., kada izbija Drugi svjetski rat. Godine 1941/2. radi kao časnica u obrazovnom centru Britanske vojske. 1945. u Londonu susreće Rudolfa Bičanića, hrvatskog ekonomista, udaje se i dolazi u Hrvatsku, u Zagreb. Završivši Filozofski fakultet u Zagrebu, doktorira na Oxford University. Sonia Wild Bičanić dugogodišnja je profesorica kolegija "Kultura i civilizacija Velike Britanije", ali i raznovrsnih kolegija iz engleske i američke književnosti na Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Godine 1999. objavila je memoare na hrvatskom i engleskom jeziku *Two Lines of Life*, za što je posebno nagrađena 2001. za promicanje britanske i hrvatske kulture. Tekst knjige podijeljen je u sedam poglavlja, kojima prethodi uvod.

U uvodu se navodi da je knjiga pisana za engleske posjetitelje Dalmacije koji možda žele doznati nešto više nego što im tiskane knjige na hrvatskome jeziku mogu pružiti, a temelji se na doživljajima i iskustvu putnika iz Britanije od 18. do kasnog 20. stoljeća, uz svježije informacije i napomene same autorice.

Prvo poglavlje opisuje knjigu tekstova koje je pisao Robert Adam (1728-1792), jedan od najpoznatijih arhitekata osamnaestog stoljeća, po kojemu je nazvan stil u arhitekturi i primijenjenoj umjetnosti. Njegova knjiga *Ruins of the Palace*

of the Emperor Diocletian at Spalatro in Dalmatia (London, 1764.), zapravo je putopis po Dalmaciji, u koju je Adam je doputovao 1757. da bi proučavao ruševine Dioklecijanove palače u Splitu. On se uvijek koristi talijanskom inačicom naziva grada i na kraju dodaje *r.* Obitelj mu je bila iz Škotske, a i otac i djed su se bavili graditeljstvom i arhitekturom. Majka je bila odvažna žena iz stare škotske obitelji. Nakon muževe smrti vodila je poslove svoje brojne obitelji: 4 sina i 6 kćeri, koji su bili neobično povezani, a iz njihove bogate međusobne korespondencije može se puno otkriti o životu slavnog arhitekta.¹ Prije dolaska u Split, Adam je boravio u Italiji, kamo je otišao da bi proučavao klasičnu arhitekturu. Boravio je u Rimu i u Firenci, gdje tada boravi Francuz, umjetnik i povjesničar umjetnosti - Charles-Louis Clérisseau, poznat po crtežima antičkih ruševina i po poznavanju klasične arhitekture. Crteži tog slavnog umjetnika pridonijeli su slavi knjige i izvrstan su izvor informacija o izgledu grada Splita u 18. stoljeću. Adamova sestra bila je udata za Williama Robertsona, jednog od vodećih škotskih povjesničara toga doba, kojemu je umjetnik povjerio izdavanje svoje knjige i dokumenata čim se vratio kući 1759., dok su dojmovi bili još vrlo svježi, ali njegova će knjiga biti objavljena tek 1764. u Londonu, a njezin prijevod iste godine u Veneciji. Skupo folio kičeno izdanje posvećeno je kralju Đorđu III. i danas se čuva u *British Museumu*. Pretpostavlja se da je bilo tiskano oko 500 kopija.

Drugo poglavlje zapravo je kratak povijesni pregled Dalmacije. "Koja je ovo zemlja prijatelji?" pita Viola kapetana broda u Shakespeareovoj *Dvanaestoj noći* kad se iskrcavaju na obalu (kao i Rikard Lavljeg Srca) nakon strašne oluje, na što dobiva odgovor: "To je Ilirija, gospo." Od

¹ Adamova pisma mogu se čitati u originalu u knjizi Duška Kečkemeta *Dioklecijanova palača i klasicizam*, Zagreb, 2003. Profesor Kečkemet cijeli je radni vijek posvetio stvaralaštvu Roberta Adama i imao je pristup obiteljskim pismima i neobjavljenim tekstovima u Nacionalnom arhivu Škotske.

tada se pokušava otkriti na koji je dio dalmatinske obale Dalmacije Shakespeare mislio: na istočni Mediteran ili istočni Jadran, u antičko doba poznat kao Ilirija. Ovo poglavlje podijeljeno je u potpoglavlja s podnaslovima: "Rimska Dalmacija", "Dolazak Hrvata", "Rast Mletačke Republike", "Napredak otomanskih Turaka", "Francuski interludij i "Dalmacija unutar Habsburškog Imperija", "Pozicija Hrvata", "Ponovno pojavljivanje ilirskih ideja", "Prva i druga Jugoslavija". U povijesnom pregledu Dalmacije na petnaestak stranica, Sonia Wild Bičanić služi se podacima, informacijama i citatima autora koji su pisali na engleskome jeziku i objavljivali u Londonu: Gardner Wilkinson - vidi opis trećeg poglavlja, T. G. Jackson - vidi opis petog poglavlja i Ivo Goldstein, *Croatia, A History* (London, 1999).

U trećem poglavlju riječ je o Johnu Gardneru Wilkinsonu (1797-1875), egiptologu, istraživaču i znanstveniku, članu Kraljevske akademije znanosti. Knjiga koja je ovdje opisana bila je best-seler: *Dalmatia and Montenegro With a journey to Mostar in Herzegovina and Remarks on the Slavonic nations The history of Dalmatia and Ragusa, the Uscoqs &c&c&c* (London, 1848). U pisanju Gardnera Wilkinsona vidi se njegov interes za običaje, ljude, povijest i jezik, te njegove neobične simpatije prema Slavenima, a animozitet prema Turcima. Njegov putopis prikaz je plovidbe Jadranom od Trsta do Rijeke, posjećujući pritom Piran, Umag, Poreč, Rovinj, Pulu i Rijeku. U Rijeci prikazuje stari antički dvorac na Trsatu, koji je bio u vlasništvu irskog plemića, austrijskog fildmaršala i hrvatskog patriota Lavala Nugenta (1777-1862). Vojni i politički položaj doveli su ga u kontakt s Hrvatima, pripadnicima ilirskog pokreta, s nacionalnim preporodom i znamenitim hrvatskim generalom banom Josipom Jelačićem. Nugent je bio vlasnik više posjeda, i to ne samo Trsata nego i druga tri dvorca u Hrvatskoj, koje je obnovio i u jednome od kojih je preminuo. Prolazeći otoke Rab i Krk, autor posvećuje veliku pažnju poznatim i neustrašivim uskocima iz Senja, grada nasuprot, koji su se vješto i uspješno opirali snažnim pomorskim silama - Otomanskome Carstvu i Veneciji. Opisuje i grad Omiš, južno

od Splita, na ušću rijeke Cetine. Iza interesa istraživača Wilkinsona za legende o hrvatskim uskocima zapravo se krije njegov opći interes za otpor slabijih jačima, kao što su se engleski mornari hrabro opirali nadmoćnijoj španjolskoj Armadi. Wilkinson se dulje zadržava u Splitu, tada pod austrijskom vlašću koja ga vrlo srdačno prima, ali više opisuje Trogir, jednu od najstarijih naseobina, negdašnju grčku koloniju, i bavi se spomenicima iz toga doba. Na putovanju u unutrašnjost, u nedavno tursko područje, ide uzvodno rijekom Krkom do Knina i Sinja, te se preko Salone vraća u Split. Posjećuje i franjevački samostan na Visovcu. Budući da je bio egiptolog, znao je za važnost upravljanja vodama i natapanja, pa je oštro kritizirao Austriju zbog nebrige za razvoj poljoprivrede u ovom području. Posjetivši Sinj bio je na Sinjskoj alci, natjecanju konjanika koje se još uvijek održava svake godine u kolovozu kao spomen na pobjedu nad Turcima 1715. godine. Gardnera Wilkinsona zanimala su važne osobe iz svijeta znanosti, književnosti, pomorstva koje su rođene u Dalmaciji. Među prvima se opisuje znameniti znanstvenik i optičar Marc-Anton de Dominis (1560-1624). To je bio plemić s otoka Raba, čiji je rad priznavao Isaac Newton. Dominis je neko vrijeme bio i dekan Windsora i uživao je patronat engleskog kralja, ali je umro u Rimu - pretpostavlja se otrovan.

Wilkinson je napravio i popis od oko 30 osoba, uključujući dva rimska cara: Claudiusa Gothicusa i Dioklecijana, dvojicu papa, Caia i Giovannija IV., Svetog Jeronima, dva znanstvenika: Marina Getaldića i Ruđera Boškovića, te Marka Marulića. Spominje i stvaralaštvo Petra Hektorovića, kada posjećuje otok Hvar, te Marka Pola, njegovu umješnost u moreplovstvu i navigaciji. Kad dolazi u Dubrovnik, najviše opisivan grad u putopisima objavljenima u Britaniji, najviše se zadržava na figuri Ruđera Boškovića, Dubrovčanina, dalmatinskog jezuita, matematičara, fizičara, astronoma i filozofa, znanstvenika europske reputacije, za kojega se kaže da mu je jedini portret napravljen u Engleskoj. Izvornu građu Sonia Wild Bičanić crpi iz knjige Rudolfa Filipovića *Englesko-hrvatske književne veze / English-Croatian literary connections*

(1972). Navode se engleski autori koji su pisali o Dubrovniku na svojim putovanjima u Svetu zemlju. U knjizi Richarda Haklyta, *The Principall Navigations, Voiages, and Discoveries of the English Nations* (1582), Dubrovnik je spomenut prvi put na putovanju "The Voyage of Master John Lock to Jerusalem Anno 1553." Putovanje br. 56 u toj knjizi bilo je "The Voyage of M. Henry Austel by Venice to Ragusa and then overland to Constantinople, 1586.", koje je, navodno, trajalo 10 dana. Najcjelovitiji opis putovanja koje je prikupio Hakluyt obuhvaća i djelo iz 1511. viteza Sir Richarda Pynsona, impresionirana izgledom grada, zidina, bogatstvom arhitekture, religijom i razgranatom diplomacijom Dubrovnik. Putnik Gardner Wilkinson u 19. stoljeću nije bio manje zadivljen tim kamenim srednjovjekovnim gradom-državom koji leži na važnoj mediteranskoj ruti između Istoka i Zapada i koji je sve do Flandrije i Engleske razvio svoje diplomatske i trgovačke veze, te je svoje pomorske konzule imao u gotovo svim mediteranskim gradovima.

Četvrto poglavlje prikazuje kako je Alan A. Paton, geograf, povjesničar i neslužbeni savjetnik britanske vlade, u 19. stoljeću stigao u Dalmaciju kopnom preko Velebita, za razliku od Adama i Wilkinsona, koji su doputovali morem. Svrha njegova putovanja bilo je proučavanje izvora prirodnog bogatstva Dalmacije, tada dijela Austrije, kako bi o tome izvijestio Britansku vladu, koja je nedavno bila sklopila trgovačke ugovore s Austrijom. Kao rezultat istraživanja tijekom putovanja u austrijske luke na Jadranu, objavio je 1861. i 1862. u Londonu, u dva uzastopna izdanja u četiri sveska: *Highlands and Islands of the Adriatic Researches on the Danube and the Adriatic or Contributions to the Modern History of Hungary and Transylvania, Dalmatia and Croatia, Servia and Bulgaria*. Nakon dramatičnog silaska niz Velebit, Paton je došao do Šibenika, gdje je boravio kratko, tek toliko da se ukrca na parobrod za otoke duž obale. Kao geografa, Patona zanimaju morske struje i vjetrovi u Jadranskom moru, te njima posvećuje nekoliko opisa. Na putu prema jugu kratko se zadržava u Splitu, potom na Hvaru, pa u Korčuli. Paton se zaljubljuje u Korčulu i donosi opise njezinih pejzaža.

U svoje opise uključuje informacije o ekonomiji, radi čega je i doputovao, ali i kulturni i društveni život mjesta koja je posjetio. Gdje god je dolazio, za razliku od Adama i Gardnera Wilkinsona, sklapao je mnoga prijateljstva i crpio podatke iz razgovora s lokalnim stanovništvom, iako ne navodi tko mu je bio prevodilac.

Istražujući korčulansku ulicu oko katedrale, nailazi na Arnerijevu palaču, te sa zanimanjem opisuje alku za kucanje na ulaznim vratima, za koju se, navodno, zainteresirao i Edvard VIII. kada je putovao Jadranom s gospođom Simpson. Danas se ta alka, prema kazivanjima članova obitelji Arneri koja ima i svoj grb s ucrtanim kruškama (originalno: Perušići od talijanskog pera = kruška), čuva u lokalnom muzeju.

Paton posjećuje i Boku kotorsku i Crnu Goru, pa Dubrovnik, gdje dugo boravi i vrijeme provodi sa značajnim osobama iz društvenog života grada, iz svijeta znanosti, vojske, Crkve. Sprijateljuje se s članovima stare aristokracije i posjećuje dubrovačke ljetnikovce, u kojima je nastajala najstarija književnost Dalmacije. Autorica knjige navodi da su prvi soneti na hrvatskome jeziku (1507.) tiskani čak 50 godina prije objavljivanja prvih elizabetinskih soneta *Tottel's Miscellany* (1557.) Marko Marulić (1450-1524), otac hrvatske književnosti, napisao je prvi epski spjev *Judita* 1521. godine, a umro je prije nego što se Shakespeare i rodio. Ovdje valja uvrstiti i duhovitoga dramskog pisca, Dubrovčanina Marina Držića (1508-1567), čija se petstota godišnjica rođenja slavila prošle godine. Za boravka u Dubrovniku, Paton je posjećivao špilju Marina Getaldića, u kojoj je taj poznati europski matematičar, astronom i znanstvenik 17. stoljeća proučavao prirodne sile. Za razliku od Boškovića, on je imao važnu ulogu u političkom životu grada. Opisujući sve dalmatinske gradove, Paton svakome daje posebnu ulogu u društvenom i ekonomskom razvoju, a za Dubrovnik kaže da bi zbog interesa za književnost i zbog uljudenosti trebao biti sjedištem Sveučilišta za obrazovanje humanista, kako laičkog stanovništva, tako i svećenstva. Dubrovnik je danas uistinu sjedište Sveučilišta, mjesto brojnih seminara, simpozija i međunarodnih sastanaka na kojima se susreću brojni stručnjaci

iz humanističkih znanosti, i ima važnu ulogu u društvenom, političkom i kulturnom životu Hrvatske, što bi se vjerojatno sviđjelo Patonu, koji mu je tu ulogu namijenio prije više od stotinu godina. Na ovom putovanju posjećuje i dolinu rijeke Neretve, gradove Opuzen i Metković, te ponovno Split. Od zaleđa opisuje Klis, Sinj i Vrliku, te naposljetku, Zadar.

Peto, najopsežnije poglavlje posvećeno je siru Thomasu Grahamu Jacksonu (1835-1924), arhitektu, slikaru i restauratoru koji je u više navrata posjećivao Dalmaciju, posebno Zadar. On je napisao tri sveska ilustrirane povijesti Istre, Kvarnera i Dalmacije. Prije objavljivanja knjige 1887., održao je predavanje u Kraljevskom institutu britanskih arhitekata o Dalmaciji i popratio ga originalnim crtežima i akvarelima. Ti su akvareli i crteži bili izloženi u galeriji hrvatskog veleposlanstva u Londonu uz predstavljanje novog izdanja Jacksonovih putopisa: *Recollections - The Life and Travelers of a Victorian Architect* (Unicorn Press, London, 2003). Akvareli i crteži odnedavno su u vlasništvu Grada Splita. Ovo je poglavlje naslovljeno: "Dalmatia the Quarnero and Istria With Cettigne in Montenegro and Island of Grado, in three volumes" (Oxford, 1887). Jackson je bio drugačiji od ostalih posjetitelja. Dolazio je u Dalmaciju češće (4 puta), boravio duže i ostavio trajni trag u obliku zvonika zadarske katedrale, za koji je osigurao projekt. Putovao je sa suprugom i njezina zapažanja uključio u svoju knjigu. Međutim, nećemo se ovdje zadržavati na opisima Zadra, Šibenika, Splita, Hvara i Korčule. Osvrnut ćemo se samo na njegov doživljaj Dubrovnika. Thomas Jackson bio je jedan od vodećih arhitekata na kraju 19. stoljeća. Bio je posebno utjecajan na Oxfordu, pa je autor restauratorskih i konzervatorskih zahvata na 14 oxfordskih koledža. Dao je prvi detaljan vodič kroz arhitekturu istočnog Jadrana koji još do danas nije nadmašen. Prema Jacksonu, Dubrovnik ima posebno mjesto među dalmatinskim gradovima. On nikada nije bio rimski grad, iako je djelomično bio pribježište izbjeglicama iz drugih rimskih gradova koji su bježali pred Slavenima. To je grad koji se u 15. stoljeću pomorstvom i trgovinom, ali i vještom diplomacijom uzdigao

do neovisne države-grada. Naziv *argosy* za trgovački brod jedrenjak dolazi od riječi *Ragusea*. Dubrovačka Republika održala se do 1808., do Napoleonova dolaska. Jackson se zadržao na opisu upravljanja grada, te daje 12 ilustracija Dubrovnika. Posebno je proučavao Knežev dvor.

Na kraju dolazi i jedina žena, književnica Ann Bridge. Šesto poglavlje bavi se romanima te autorice. Ona je bila jedna od najpopularnijih engleskih književnica ranog 20. stoljeća. Ann Bridge zapravo je književni pseudonim Lady Mary Dolling Sanders O'Malley. Napisala je sveukupno 17 romana, mnogi su bestseleri. Šesto poglavlje opisuje knjigu *Illyrian Spring* (London, 1935). Ann Bridge bila je poput većine današnjih posjetitelja i turista u Dalmaciji. Suprug joj je bio diplomat u Beogradu, putovala je djelomično iz užitka, a djelomično da bi napisala roman, kao što je to napravila o mnogim mjestima u kojima joj je suprug službovao (Kina, Albanija, Portugal, Mađarska, Poljska). Roman *Illyrian Spring* opisuje Dalmaciju, za koju spisateljica rabi isti naziv kao i Shakespeare. Objavljen je 1935., te pretiskan 1937., 1938., 1942., 1943., 1945., i 1950., uz nova izdanja 1959., 1964., 1967. i 1973. Opisuje dalmatinsko cvijeće u proljeće i primorske pejzaže nalik slikarskim akvarelima Mata Celestina Medovića, čiju reprodukciju krajolika uz more autorica prilaže.

Posljednje, sedmo poglavlje naslovljeno je *Vis and its special connections with Britain*. Vis je bio prva grčka kolonija na Jadranu, a u doba Rimskog Carstva na njemu su se odvijale intervencije protiv kraljice Teute i ilirskog plemena Dalmata. Špilja na otoku Visu naziva se Kraljičina špilja jer se, prema legendi, Teuta u njoj skrivala od Rimljana.

T. G. Jackson opisuje Vis, a Paton Višku bitku 1811. Vratimo se na početak 19. stoljeća, kada Napoleonovo vladanje Europom i zapadnom i istočnom obalom Jadrana izgleda apsolutno. Ipak, bitka kod Trafalgara 1805., u kojoj se britanska mornarica, predvođena admiralom Nelsonom, pokazala nadmoćnom, mijenja odnose snaga na Mediteranu. Jedna od britanskih flotila, koja se borila protiv francusko-talijanske mornarice na Mediteranu, bila je pod vodstvom Williama Hostea, mladog Engleza od samo 28

godina, koji je izabrao Vis za operacije na istočnom Mediteranu. Time je otok postao ne samo strateški važna mornarička luka, nego i važan europski trgovački centar britanske robe za istočnu i sjevernu Europu. Takvo trgovanje postalo je vrlo unosan način života. Napoleonovi mornarički zapovjednici željeli su maknuti Britance s Visa i iz Ancone, a talijanski mornarički skvadron bio je okupljen pod francuskim zapovjednikom De Bourdieuom. Budući da su vijali englesku zastavu, brodovi su bez otpora ušli u luku. Nanijeli su velike štete svim vrstama usidrenih brodova, opljačkali skladišta i uzaptili više brodova s vrijednim teretom, ali kad su tri ribarska broda ušla u luku donoseći komodoru de Bourdieu vijest da Hoste traži da ga angažira i da bi se mogao pojaviti u svakom trenutku, Francuzi su se ponovno ukrcali i napustili Anconu uzevši brodove sa sobom. Tako je završio prvi čin bitke. Nesvjestan realnih odnosa snaga na Jadranu, Napoleon je vjerovao da je dovoljno jak i zahtijevao da francusko-talijanska mornarica preuzme kontrolu nad dalmatinskim otocima, počevši s Visom koji je bio važno britansko mornaričko i trgovačko uporište. Kad je de Bourdieu vidio da je neprijatelj slab, odlučio je da neće ulaziti u luku, nego će, budući da je jači u ljudstvu, napasti Britance. Jedina naredba koju su Francuzi mogli razumjeti bila je da prosljede punim jedrima, što su oni posve neorganizirano učinili i ulazili u bitku jedan poslije drugog. Britanci su plovili u dobroj formaciji, i to se pokazalo odlučujućim za pobjedu.

Britanci su odlučili zauzeti Vis, pa su u travnju 1812. jake snage, uključujući ratni brod, transportne brodove i topovnjače, uplovile u luku, dovodeći kao vojnog i civilnog zapovjednika guvernera Georga Duncana Robertsona. Oni su utvrdili otok i utaborili se, a postavili su i kamen-temeljac utvrde nazvane Fort George (prema engleskome kralju) na zapadnom ulazu u luku, a mali otok na ulazu i danas se zove Hoste. Na drugim lokacijama sagrađene su utvrde koje su nazvane po Benticku, zapovjedniku britanske mediteranske flote, i guverneru Robertsonu. Na istočnoj strani utvrda Wellington kontrolirala važan morski prolaz. Radovi su napredovali vrlo brzo i utvrde su završene 1813. godine. Britanska vladavina otokom trajala je

do 1815., kada je Napoleon poražen i Austrija, sporazumom u Berlinu, postala vladaricom Dalmacije, pa su im Britanci predali Vis. Te godine britanskog vladanja Visom ponekad se nazivaju "britanskim godinama". A bile su i izuzetno prosperitetne. U pismu majci, Hoste piše da će, ako ostane na Jadranu još dvije godine, zaraditi dovoljno novca da cijeljoj obitelji osigura lagodan život.

Sonia Bičanić prilaže i sliku kapetana Hostea iz Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu. Tada je Vis u dvije do tri godine, od malog ribarskog naselja s 1.000 stanovnika, narastao u grad od 12.000. Od toga su 7.000 bili stranci, većinom trgovci privučeni različitim kolonijalnom robom iz svih dijelova svijeta, ali također i jeftinim prokrijumčarenim namirnicama, a sve pod okriljem Britanaca. Poseban odnos između Britanaca i Višana drugi je put u povijesti bio uspostavljen na svršetku Drugog svjetskog rata. Saveznici su pomagali partizanima pod vodstvom maršala Tita čak i prije kapitulacije Italije, tako da je nakon talijanske predaje 1943. Vis postao važnom poveznicom u lancu savezničkog vladanja Jadranom. Tu je važnu ulogu odigrao brigadir Fizroy Maclean, koji je u svojoj knjizi (*Balkan War*) opisao otok u to doba. Sonia Wild Bičanić dodaje da su se saveznici i partizani znali rekreirati igrajući nogomet i vaterpolo i da Hajduk čuva fotografiju s utakmice protiv Kraljičine regimente, koju su pobijedili sa 7:1. Fotografije o tim događajima priskrbila je iz Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu. O šezdesetoj obljetnici završetka rata, u ljeto 2005., Britansko je veleposlanstvo organiziralo skupinu veterana da posjete Vis i upriličilo izložbu fotografija i sjećanja. Nakon rata, Vis je bio rezerviran za jugoslavensku vojsku, a generalni konzul Britanskog savjeta u Zagrebu, čija je dužnost bila posjećivati grobove engleskih vojnika na otoku, onamo je mogao odlaziti samo uz pratnju. Tako je bilo dokle god Hrvatska nije postala neovisna država. Vis nije bio otvoren za javnost. Za kraj slijedi napomena da Britanci na Visu, za razliku od drugih stranaca, dobro obnavljaju stare kuće, koje kupuju na otoku.

Knjigom će se koristiti studenti i nastavnici iz područja anglistike, književnosti, povijesti,

arhitekture, povijesti umjetnosti, konzervacije i restauracije, turizma, etnologije i antropologije. Dobro poznavanje povijesne i umjetničke baštine, književnosti i civilizacije Velike Britanije, te poštivanje i vrednovanje povijesnog i umjetničkog bogatstva Dalmacije omogućilo je ovoj autorici da istraži dodire dviju europskih civilizacija: britanske i hrvatske.

Lia Dragojević

Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Loca credibilia Dalmacije, Hrvatskog primorja, Kvarnerskih otoka i Istre*. Zagreb: HAZU, 2008., 434 str.

Istraživanje crkvene povijesti povezuje stručnjake iz više različitih disciplina, poput političke, društvene i ekonomske povijesti, povijesti umjetnosti, filozofije, prava, filologije i pomoćnih povijesnih znanosti. Svojim osebnim pristupom svaki od njih može značajno pridonijeti spoznaji, rasvijetljavajući nove i tumačeći poznate činjenice, a najbolji se rezultati postižu interdisciplinarnim pristupom. U tom pravcu vodi i djelo Ante Gulina, upravitelja Odsjeka za povijesne znanosti HAZU u Zagrebu. Njegova povijest srednjovjekovnih kaptola s istočno-jadranske obale predstavlja samostalnu cjelinu, iako se formalno nastavlja na djelo pod naslovom *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*, koje je isti izdavač objavio 2001. Autor je time javnosti predočio obimne rezultate izvršenog istraživanja i uklonio veliku prazninu u našoj historiografiji posvećenoj crkvenoj povijesti, jer je ova kva sinteza uistinu nedostajala.

Kaptolu, drevnoj crkvenoj ustanovi koju se na početku određuje kao "svećenički kolegij ili zbor s korporativnim uređenjem, sa svrhom da pomaže biskupu u obavljajući njegove službe u dijecezi" (str. 13), prilazi se prvenstveno s obzirom na njegovu javnu djelatnost u srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim društvima naše obale. Navedenu aktivnost autor prvenstveno

promatra kroz javni rad svakog kaptola kao vjerodostojnog mjesta, odnosno ustanove koja je za potrebe lokalne ili šire zajednice priređivala razne isprave i ovjeravala ih svojim pečatom. Ovako izabran pristup istraživačkoj tematici podrazumijeva temeljno polazište iz područja pomoćnih povijesnih znanosti, osobito diplomatike, kronologije i sfragistike, uz pomoć kojih se raščlanjuju sačuvane isprave iz kartulara i putem međusobne usporedbe upozorava na njihove osobitosti. Dakako, javnu djelatnost kaptola ne možemo iscrpiti samo ispitujući njihovu pravnu aktivnost, tim više što je riječ prelata imala i odgovarajuću političku težinu, s čime se ujedno prepleću razna materijalna pitanja. Ti važni elementi našli su odgovarajuće mjesto i u ovom mozaiku crkveno-svjetovnih odnosa, ali samo u mjeri u kojoj je bilo potrebno da se dopuni osnovna orijentacija djela koje želi istražiti doprinos kaptola našoj pravnoj povijesti.

Nadahnut izvorištem bogate literature, s nezabilaznim Farlatijevim *Illyricum Sacrum* i djelima dalmatinskih povjesničara od Tome Arhiđakona, Ivana Lučića i Serafina Marije Crijevića do Ivana Ostojića, modernog istraživača povijesti metropolitanskog kaptola u Splitu, autor je izabrao njima srodan pristup, raspravljajući o svakom kaptolu zasebno, od kotorskog do porečkog. Naoko se nameće dojam da ovakvom "atomizacijom" knjiga donekle gubi na povezanosti, ali taj problem može se riješiti pažljivim proučavanjem sličnosti i razlika među pojedinim kaptolima. To osobito dolazi do izražaja u autorovoj diplomatskoj analizi sastavljenih isprava, pri čemu redovito upozorava na odstupanja u odnosu na praksu drugih vjerodostojnih mjesta. Dodirnuvši formiranje svake pojedine biskupije, prihvatio se odgovornog i nezahvalnog zadatka da približno datira osnutak svakog zasebnog kaptola, što u nedostatku izvora nije nimalo lako. Jednako teško bilo je prikazati galeriju kanonika, također za svaki kaptol zasebno, s naglaskom na trima glavnim častima: arhiđakona, arhiprezbitera i primicerija. Sami naslovi trojice najuglednijih dostojanstvenika među kanonicima govore o postupnom povlačenju grčkog i dominaciji latinskog utjecaja: naslov *primicerij* etimološki je čisto latinski,